

Geografija 3 – ekonomske škole (Meridijani)

1. POSLJEDICE GLOBALIZACIJE GOSPODARSTVA

OSNOVNE OZNAKE POSTINDUSTRIJSKOG DOBA

ŠEST RAZVOJNIH FAZA GOSPODARSTVA

- razvoj promatramo s gledišta danas najrazvijenijih država svijeta
- faze:
  1. agrarna društva – mala, lokalna tržišta, slabo razvijena trgovina i prometna sredstva malog kapaciteta
  2. manufakturno društvo – nakon velikih geo. otkrića – proizvodnja dobara u manufakturama, sirovine iz kolonija – širi se trgovina i promet – društvene promjene – stvara se građanski sloj društva
  3. moderno društvo – izum parnog stroja – raste broj industrijskih pogona (lociranih u gradovima) – izraženi procesi deagrarizacije i deruralizacije na selu te urbanizacije i industrijalizacije u urbanim sredinama
  4. faza zrelog industrijskog društva – potkraj 19. st u ovu fazu ulaze industrijski razvijenije zemlje – kolonijalni imperijalizam europskih zemalja i rast investicija u industriju
  5. faza masovne proizvodnje ili fordizam – sredinom 20. st – masovna serijska proizvodnja, rast standarda stanovništva i stvaranje potrošačkog društva
    - razvijaju se tercijarne i kvartarne djelatnosti
  6. faza globalnog društva ili društvo znanja – prevlast multinacionalnih kompanija, razvoj informacijskih tehnologija, premještaj industrije u manje razvijene regije, smanjenje broja ind. radnika (ali ne i udjela industrije u BDP-u)
    - radnici iz industrije zapošljavaju se u tercijarnim i kvartarnim djelatnostima
    - udio BDP-a i zaposlenih u primarnim djelatnostima se smanjila na ispod 5%; u sekundarnim 20-25% zaposlenih te tercijarni i kvartarni sektor oko 70%
    - poslijeindustrijsko društvo (doba) – drugi naziv za ovu fazu radi smanjenja broja ind. radnika
- velike regionalne razlike u razvijenosti u svijetu – diferenciranost geografskog prostora – koje se još više povećavaju radi nejednakog razvoja

PET CIKLUSA INDUSTRIJALIZACIJE

- industrijalizacija – razvoj i jačanje industrije, povećanje udjela zaposlenih u sekundarnim djelatnostima.
- proces industrijalizacije odvijao se u 5 ciklusa:
  1. od početka primjene parnog stroja do 1815. g
    - prednjače UK, Belgija i SAD
  2. od 1815. do 1880-ih
    - industrijalizacija se širi u Francusku, Njemačku, Rusiju, Austro-Ugarsku Monarhiju, Švedsku
    - prevladava metalurgija – čelik, gradnja željezničkih pruga i brodogradnja
  3. od 1880-ih do 1. svj. rata
    - industrijalizacija zahvaća zemlje južne Europe (Italije) i neke zemlje Novog svijeta (Kanada i Australija)
    - u starim ind. regijama šire se kemijska i elektrotehnička ind. te proizvodnja vozila i opreme
  4. međuratno razdoblje

- industrijalizacija se širi u zemlje srednje Europe (Čehoslovačka, Poljska) i dijelove istočne Azije (Japan)
  - UK prestaje biti vodeća ind. zemlja, ulogu preuzima SAD
5. druga polovica 20. st
- industrijalizacija se širi na zemlje istočne, jugoistočne i jugozapadne Azije (Koreja, Tajvan, Saudijska Arabija, Irak, Iran, Kuvajt, Singapur) te polako i na ostale zemlje svijeta
  - naglo se razvijaju automobilska, zrakoplovna, elektrotehnička i kemijska ind.
  - krajem 20. st – industrija visoke tehnologije, mikroelektrotehnika, svemirska tehnologija i robotika
  - Kina postaje industrijska velesila

PROSTORNE I ORGANIZACIJSKE PROMJENE INDUSTRIJE

- **tehnopolisi** – porast sredstava komuniciranja, brz razvoj prometa, povezivanje industrije i znanstvenih institucija
- svijet postaje međuzavisan – globalno selo
- rast svjetske trgovine (uvoz i izvoz) i ubrzano stvaranje i jačanje regionalnih integracija (EU, NAFTA, ASEAN i dr)
- mijenja se način poslovanja – JIT ili JOT sustav organizacije i kaizen u Japanu
  - kaizen – udruženje malih poduzeća s velikim multinacionalnim kompanijama – kooperanti
- sve više se ulaže u istraživanje i razvoj, a posebno na polju tehnologije
- izbor lokacije proizvodnje bitno se promijenio – na prvom mjestu su ekološki i mikrolokacijski faktori – za lokaciju su bitni lokalni uvjeti (npr. poticaji, porezi, uređene poduzetničke zone, školovana radna snaga, jeftina infrastruktura...) – faktor dostupnosti postaje manje važan
- negativne posljedice posljeindustrijskog društva – produbljivanje nejednakog razvoja regija u svijetu, nove krize, migracije stanovništva

GLOBALIZACIJA GOSPODARSTVA

- globalno gospodarstvo je širenje i produbljivanje međunarodnih tokova trgovine, financija i informacija u jedno povezano globalno tržište
- globalno gospodarstvo je ekonomija koja ima sposobnost raditi kao jedinica stvarnog vremena na planetarnoj razini – pritiskom jednog gumba goleme količine novca se odašilju diljem svijeta

SVE VEĆI PROTOK ROBA I KAPITALA

- **globalizacija** je opća gospodarska, politička i kulturna povezanost svijeta
- s ekonomskog gledišta, globalizacija je proces kojim se umanjuju zapreke u međunarodnoj trgovini i povećava međunarodna ekonomska integracija država te rezultira stvaranjem globalnog tržišta
- početkom globalizacije smatra se
  - prva industrijska revolucija i kapitalistički način proizvodnje (cilj je stjecanje)
  - drugi smatraju početak globalizacije krajem 20. st kada se razvija telekomunikacija i prometni sustav, informatizira društvo i ostvaruje tehnološki napredak
- obilježja globalizacije:
  - dinamičan tehnološki napredak i inovativnost
  - ekonomska prilagodljivost
  - konkurentnost
- cjeloživotno učenje i usavršavanje
- **ekonomija znanja i ekonomija informacija** – novi oblici ekonomije

GLOBALIZACIJA INDUSTRIJE

- planiranje se odvija u sjedištima kompanija, a proizvodnja se organizira u više pogona diljem svijeta a proizvode se prodaje u što više zemalja
- globalizacija je posebno zahvatila farmaceutske, naftnu, telekomunikacijsku, biotehnološku, elektroničku i automobilske industrije

GLOBALIZACIJA TRGOVINE I IZRAVNIH STRANIH ULAGANJA

- sve veća proizvodnja roba i usluga te smanjenje cijena prijevoza potaklo je globalizaciju svjetske trgovine
- svjetska proizvodnja robe se povećala 5 puta od 1950. do 1994., dok se međunarodna trgovina robom povećala 14 puta
- od 1990. do 2012. vrijednost svjetske trgovine raste 20 puta brže od svjetske proizvodnje roba
- ljudi više kupuju robu proizvedenu u drugim zemljama
- strana ulaganja su se povećala od 1990-ih (200 mlrd \$) do 2007. (2000 mlrd. \$) za 10 puta – govori o udjelu stranih kompanija u vlasništvu nad zemljištem, zgradama, u tvrtkama i sl.
  - smanjeno ulaganje 2008. radi gospodarske krize – svijet je međupovezan
- **GATT** – (General Agreement on Tariffs and Trade) – Opći sporazum o carinama i trgovini – osnovan 1947. radi smanjenja carina i ukidanja uvoznih kvota
  - carine smanjene na 6% (1980.) pa na 3% (1990-ih)
- 1994. g - GATT širi svoje djelovanje i prerasta u WTO (World Trade Organization) – Svjetska trgovinska organizacija (nije dio UN-a) – 164 članice (2018.) – sjedište u Ženevi
- **OECD** (Organisation for Economic Cooperation and Development) – organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj – osnovana 1960. kao nasljednik OEEC (Organizacija za europsku ekonomsku suradnju) kojoj je cilj bila provedba Marshallova plana za obnovu poslijeratne Europe – danas ima 35 članica

MULTINACIONALNE KOMPANIJE

- multinacionalne kompanije su velike poduzetničke, trgovačke i/ili industrijske kompanije koje imaju svoje podružnice u više zemalja
- vlasnička struktura je složena i višenacionalna

DJELOVANJE MULTINACIONALNIH KOMPANIJA

- **multinacionalnim kompanijama** smatramo one koje djeluju u najmanje dvije (po nekima šest) država, više od četvrtine prihoda ostvaruju u aktivnostima u izvanmatičnim državama i imaju multinacionalni menadžment
  - sjedište im je u najčešće u jednoj državi, a podružnice diljem svijeta (s različitim ulogama)
- logika globalne ekonomije je proizvoditi tamo gdje je najjeftinije, a prodavati tamo gdje je najpovoljnije
- mozak proizvodnje ostaje na starim lokacijama, a proizvodnja se seli na nove lokacije u slabije razvijene sredine
- jedan dio proizvodnje seli se na nove lokacije u razvijene zemlje radi boljeg položaja na dotičnom tržištu (npr. automobilska industrija se seli u zapadnu Europu ili SAD)

SJEDIŠTA MULTINACIONALNIH KOMPANIJA

- većina multinacionalnih kompanija ima sjedišta u industrijski razvijenijim dijelovima svijeta (države OECD-a)
- od 100 najvećih, 85 ih ima sjedište u tzv. Trijadi (36 u državama NAFT-e, 31 u državama zajedničkog europskog tržišta i 18 u državama istočne Azije)
- sve veću ulogu imaju kompanije iz Ruske Federacije, Brazila, Australije te JZ, J i JJ Azije
- broj MNK iz SAD-a opada, iz Europe stagnira a iz Azije doživljava eksploziju
- u zadnje vrijeme najviše se ulaže u MNK u Indiji, Kini, SAD-u, Ruskoj Federaciji, Brazilu, UK-u, Poljskoj, Njemačkoj i Australiji

- **6 industrijskih grana prevladava u prvih 100 MNK** – automobilska, naftna, elektrotehnička i elektronska, farmaceutska i telekomunikacijska industrija te proizvodnja električne energije, plina i vode
- MNK ostvaruju više od polovice svjetske trgovine

UTJECAJ MNK-a NA DRUŠTVENE PROMJENE

- **keiretsu sustav** u Japanu – brojni mali ind. proizvođači se povezuju s jednom multinacionalnom kompanijom
- ponekad velike MNK surađuju međusobno
- MNK pri otvaranju novih pogona izravno pregovaraju s državama i na taj način mogu utjecati na zakone države
- negdje utječu i na političke odluke i izbore u državama (banana države)
- MNK lobiraju kod političara u svoju korist
- Siemens – poduzeće koje najviše izdvaja za podmićivanje (lobiranje)

REGIONALNE INTEGRACIJE

RAZINE EKONOMSKIH INTEGRACIJA

- integracija – proces ujedinjavanja ekonomskih, političkih ili socijalnih funkcija u jedinstveni sustav
  - udružuju se pojedini gospodarski subjekti, grane gospodarstva ili države
- prema području djelovanja razlikujemo:
  - političke integracije / organizacije
  - političko-ekonomske
  - vojno-političke
- integracije mogu biti regionalne ili kontinentalne, dok organizacije mogu biti regionalne ili svjetske
- u teoriji ima 6 stupnjeva ekonomskog integriranja:
  1. okvirni sporazum o trgovini i ulaganjima i bilateralni investicijski ugovori
    - uklanjanje zapreka u trgovini i rješavanje sporova
    - prvi korak prema sporazumu o slobodnoj trgovini
    - bilateralni investicijski ugovori – uspostavljaju se uvjeti za privatne investicije državljana i tvrtki država potpisnica
  2. ugovor o slobodnoj trgovini – zona slobodne trgovine
    - uspostavlja se zona slobodne trgovine između 2 ili više zemalja
    - ukidanje ili smanjenje carina, kvota, propisa...
    - primjer: CEFTA, NAFTA i MERCOSUR (južna Amerika)
  3. carinska unija – uklanjanje svih zapreka među članicama i zajednička vanjska trgovinska politika prema nečlanicama
    - primjeri: Andska zajednica (CAN), Istočnoafrička zajednica (EAC) i Južnoafrička carinska unija (SACU)
  4. zajedničko tržište – carinska unija plus dodatna sloboda kretanja robe, kapitala, usluga i radne snage među članicama
    - primjeri: Europski gospodarski prostor (EEA), Europsko udruženje za slobodnu trgovinu (EFTA), ZND, Južnoazijska zona slobodne trgovine (SAFTA), ASEAN, EURASEC..
  5. ekonomska unija – stupanj ekonomskog udruživanja gdje se provodi zajednička tržišna pravila i uvodi se zajednička valuta, ujednačavaju stope poreza te zajednička monetarna i financijska politika – članice Eurozone, Švicarska i Lihtenštajn
  6. politička unija – najveći stupanj integracije – nastaju zajednička naddržavna politička tijela i činovnički aparat
    - ima federalnu strukturu

OSNOVNI POTICAJI UDRUŽENJU

- danas u svijetu ima nekoliko regionalnih i 40-ak slabijih trgovinskih integracija
- neke države su članice dvaju ili više regionalnih trgovinskih blokova – npr. SAD je članica Sjevernoameričkog sporazuma o trgovini (NAFTA), Zone slobodne trgovine Amerika (FTAA) i Azijsko-pacifičke ekonomske suradnje (APEC)
  - Europska unija s afričkim i azijskim sredozemnim državama čini trgovinski blok Euromediterransko područje slobodne trgovine (EMFTA)

EUROPSKE INTEGRACIJE

- **Europska unija** – najjača europska i svjetska regionalna integracija
  - 28 članica – međusobno civilizacijski i gospodarski slične
  - utemeljena 1957. Rimskim ugovorom i nekoliko puta proširivana
  - 2004. u EU su se pridružile tranzicijske postkomunističke zemlje – Cipar, Malta, Češka, Slovačka, Slovenija, Mađarska, Poljska, Estonija, Litva i Latvija
  - 2007. – Rumunjska i Bugarska
  - 2013. – Hrvatska
  - cilj EU je stvaranje Sjedinjenih europskih država
- **Euromediterransko područje slobodne trgovine (EMFTA)** – članice EU i azijske i afričke mediteranske zemlje – Maroko, Alžir, Tunis, Egipat, Jordan, Libanon i Izrael
- **EFTA** – Europsko udruženje slobodne trgovine – većina članica pristupnica EU izašla je iz EFTE
  - trenutne članice: Lihtenštajn, Švicarska, Island i Norveška
  - središte u Ženevi
  - od 1994. članice EFTA-e i EU-a formirale su Europski gospodarski prostor (EEA)
- **CEFTA** – Srednjoeuropski sporazum o slobodnoj trgovini – osnovana 1992. u Krakovu – Poljska, Mađarska i Čehoslovačka
  - smatra se čekaonicom za EU, a od 2006. mogu joj pristupiti članice koje nisu kandidati za EU
  - ima 7 članica: Albanija, BiH, Crna Gora, Kosovo, Makedonija, Moldavija i Srbija,
- **CIS** – Udruženje nezavisnih država – 11 novonastalih država raspadom SSSR-a
  - posljednjih godina se preobrazilo u Euroazijsku gospodarsku zajednicu (EurAsEC)
  - članice: Rusija, Bjelorusija, Kazahstan, Kirgistan, Tadžakistan i Uzbekistan
  - osnivaju zajedničku carinsku uniju i gospodarski prostor – djeluje na 2 kontinenta

AMERIČKE INTEGRACIJE

- **NAFTA** – Sjevernoamerički sporazum o slobodnoj trgovini – gospodarsko udruženje SAD-a, Kanade i Meksika
  - osnovana 1994. – to je zona slobodne trgovine bez društvene vizije
  - rezultat – preseljenje američkih i kanadskih tvornica u Meksiko radi jeftinije radne snage i lakših ekoloških propisa
- **MERCOSUR** – Zajedničko tržište juga - osnovali su je Argentina, Brazil, Paragvaj i Urugvaj, a pristupile su Venezuela, a Paragvaj suspendiran 2003. – sjedište u Montevideu
- **CARICOM** – Udruženje karipskih država

OSTALE REGIONALNE INTEGRACIJE

- **APEC** – Azijsko-pacifička gospodarska suradnja – okupio je 21 državu
  - prilično labav blok koji se nije još razvio
  - ako postane zona slobodne trgovine, uključivat će 40% svjetskog stanovništva, 45% BDP-a i 45% svjetske trgovine
- **ASEAN** – Udruženje država jugoistočne Azije – osnovan 1967.
  - članice: Indonezija, Filipini, Brunej, Singapur, Vijetnam, Laos, Mijanmar, Malezija, Kambodža i Tajland
  - sjedište u Jakarti

- **SACU** – Južnoafrička carinska unija
- **ECOWAS** – Ekonomska zajednica zapadnoafričkih država

REGIONALNE I SVJETSKJE ORGANIZACIJE

ORGANIZACIJA UJEDINJENIH NARODA

- međunarodna organizacija koja promiče i olakšava suradnju u međunarodnom pravu, sigurnosti, gospodarskom razvoju, društvenom napretku, ljudskim pravima i zalaže se za očuvanje mira u svijetu
- osnovana 1945. u San Franciscu, sjedište u New Yorku – ima 193 članice
- najveća i najvažnija svjetska organizacija
- tijela UN-a: Glavna (Opća) skupština, Vijeće sigurnosti, Tajništvo UN-a, Ekonomsko i socijalno vijeće i Međunarodni sud
- glavni tajnik UN-a: Ban Ki-moon (J. Koreja)
- brojne organizacije UN-a: FAO, UNESCO, WTO, UNICEF, MMF, WB, WHO, WMO, UNHCR...

OSTALE POLITIČKO-EKONOMSKE ORGANIZACIJE

- Vijeće Europe – nastala nakon 2. svj. rata kako bi spriječila ponovni rat
  - zalaže se za promicanje i suradnju među europskim i azijskim državama
  - članica može postati svaka europska država koja ima demokraciju, poštuje ljudska prava i potpiše konvenciju o ljudskim pravima, koja ima slobodu medija i prihvati nadležnost Europskog suda za ljudska prava
    - članice su sve europske države osim Kosova i Bjelorusije
- OAJ – Organizacija afričkog jedinstva – osnovana 1963. u Addis Abebi – cilj joj je borba za dekolonizaciju Afrike i suradnju afričkih država s ciljem stvaranja jedinstvenog afričkog tržišta
  - organizacija je raspuštena 2003. i zamijenila ju je Afrička unija
- Afrička unija – promiče demokraciju, ljudska prava i ekonomski razvoj Afrike
  - članice su sve afričke države (54) osim Maroka a države koje zahvati kriza isključe se privremeno
- Arapska liga – regionalna organizacija država sjeverne Afrike i jugozapadne Azije – osnovana 1945.
  - sjedište u Kairu – ima 22 članice – promiče interese i suradnju arapskog svijeta
- COLOMBO PLAN – Colombo plan za kooperativni gospodarski razvoj u južnoj i jugoistočnoj Aziji
- OECD – Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj – ima 34 članice – zemlje s visokim HDI-jem
  - sjedište u Parizu
- Svjetska banka – organizacija za financijsku pomoć srednje i slabije razvijenim zemljama
  - ima 170 članica – sjedište u Washingtonu
- MMF – Međunarodni monetarni fond – organizacija za nadziranje globalnog financijskog sustava
  - cilj organizacije je stabilizacija međunarodnih tečaja i liberalizacija ekonomske politike
  - ima 188 članica – sjedište u Washingtonu
- G8 – forum koji čini 8 najrazvijenijih država svijeta
  - ministri pojedinih resora raspravljaju o određenim pitanjima
  - nema administrativnu strukturu niti sjedište
  - Kanada, SAD, UK, Francuska, Njemačka, Italija, Japan i Rusija
- OPEC – Organizacija država izvoznica nafte – sjedište u Beču
  - organizacija određuje godišnju količinu proizvodnje i cijene nafte
  - raspolaze s 2/3 svjetskih rezervi nafte, a proizvodi oko 1/3 svjetske nafte
  - članice: Alžir, Angola, Ekvador, Iran, Irak, Kuvajt, Libija, Nigerija, Katar, Saudijska Arabija, UAE i Venezuela

NATO – VOJNO-POLITIČKA ORGANIZACIJA

- NATO – Sjevernoatlantski vojni savez – osnovan 1949. s ciljem zajedničke obrane članica
- članice: 25 europskih država, SAD, Kanada i Turska
- sjedište u Bruxellesu – vodeću ulogu u svezu ima SAD
- Partnerstvo za mir – program NATO-a za suradnju s bivšim socijalističkim državama Europe

TEHNOLOŠKI PARKOVI I PODUZETNIČKE ZONE

ČISTA INDUSTRIJA

- u prošlosti je za industriju bila važna lokacija
- danas je važnije znanje i inovacije
- industrije budućnosti – one industrije koje će u sljedećem razdoblju ostvarivati nadprosječan rast mikroelektronika, biotehnologija, nanotehnologije, znanstvene industrije novih materijala, telekomunikacija, robotika – zahtijevaju goleme količine znanja i inovacija
- presudni lokacijski faktori su kvalificirana radna snaga, razvijenost infrastrukture, ekološka ograničenja, cijene zemljišta, državna regulativa, kapital, faktori susjedstva

INDUSTRIJA TEŽI OKRUPNJAVANJU

- u početku su industrijski pogoni bili razbacani unutar gradske jezgre ili uz nju
- u željezničkoj fazi, industrija se grupirala uz prugu i terminale
- okupljanjem različitih industrijskih grana i planskim mjerama unutar gradova ili na rubu gradova nastaju **industrijske zone**
- prva planirana ind. zona nastala je 1932. u Newcastleu u SAD-u
- industrijske regije su vezane i uz proces **litoralizacije** – smještanje industrije uz luke te gigantizam u pomorskom prometu – Honshu – istočna obala – tipičan primjer litoralizacije
- industrijske regije – veća, cjelovita geografska područja u kojima je industrija najvažniji čimbenik preobrazbe oolice – Rhur (Njemačka), sjeveroistok SAD-a, srednja Engleska, Lombardija (Italija), Donbas (Ukrajina)
- nove industrijske regije niču uz obalu Kine i drugim državama istočne i jugoistočne Azije te novim industrijskim državama Latinske Amerike
- **industrijski park** – područje koje okuplja poslovne subjekte koji primarno obavljaju aktivnost proizvodnje
- **tehnološki parkovi** – integriraju znanstvena istraživanja, razvoj novih tehnologija, proizvodnju i usluge (u Europi se koristi termin **tehnopolis** ili znanstveni park) – obično se smještaju uz velika cestovna čvorišta ili zračne luke
  - vodeći **tehnopark** Europe – Sophia Antipolis u Francuskoj (1969.); u SAD-u Silicijska dolina
- **poduzetničke zone** – zone oko grada koje imaju posebne povlastice (manja naknada za prostor, besplatne režije i sl.) gdje su smještene različite industrije i djelatnosti

EKOLOGIJA I GOSPODARSKI RAZVOJ

NARUŠAVANJE PRIRODNE RAVNOTEŽE

- ekološke promjene sredine pod utjecajem čovjeka sve su važniji problem današnjice
- tri sustava koja utječu na promjenu okoliša:
  - stanovništvo
  - tehnologija
  - organizacija društva i prostora
- stariji oblici industrije postaju čišći, a noviji se rade po većim ekološkim standardima

NAJVEĆI ZAGAĐIVAČI SU RAZVIJENE ZEMLJE

- kisele kiše, ozonske rupe i učinak staklenika – posljedice suvremenog onečišćenja okoliša
- **Montrealski sporazum** sklopljen radi sprječavanja uništavanja ozona i **Kyoto protokol** – za usporavanje globalnog zatopljenja
- **CO₂ – ugljik dioksid** – glavni zagađivač u svijetu, nastaje izgaranje fosilnih goriva i krivac je za efekt staklenika
  - godišnje raste emisija CO₂ u svim zemljama svijeta, a polovicu proizvedu visokorazvijene zemlje (14 puta više po stanovniku od nisko i srednje razvijene zemlje)
  - **najveći zagađivači**: Kina (24% svjetske emisije), SAD (16%), Indija (6%), Rusija (5%) i Japan (4%)
  - **najveća proizvodnja CO₂ po stanovniku**: Katar (44 tone), Trinidad i Tobago, Kuvajt, Brunej, UAE, Bahrein, Luksemburg, Australija i Saudijska Arabija (16 tona)
- siromašni gradovi imaju puno više ekoloških problema nego razvijeni
  - kineski industrijski gradovi prednjače u zagađenosti zraka – npr. Chongqing (10 mil) ima 10 puta zagađeniji zrak od New Yorka (21,9 mil), Londona (12,3 mil) ili Tokija (33,8 mil) – br. st. za metropolitanska područja

TEŽNJA PREMA ODRŽIVOM RAZVOJU

- koncept održivog razvoja teži poticanju onog razvoja kojim se ne uništava prirodna i društvena okolina
- **koncept održivog razvoja** se zalaže za **srednji put** – poticati razvoj kojim se mijenja okolina ali u podnošljivoj, održivoj i obnovljivoj mjeri
- **EKOloškoEKOnomska učinkovitost** – naglasak se stavlja na ekonomskoj isplativosti ekološkog gospodarenja
  - podrazumijeva ostvarivanje zarade i čuvanje okoliša za novo stjecanje zarade
- **indeks učinka na okoliš** (EPI indeks) – stanje okoliša, utjecaj voda na ljudsko zdravlje, utjecaj aeropolucije – 22 pokazatelja po kojima se mjeri – najveći ima Švicarska, zatim Luxemburg, Australija, Singapur; Hrvatska je na 41. mjestu
- **HDI (indeks društvenog razvoja)** – pokazatelj razvijenosti države koji se izračunava na temelju triju elemenata: očekivanog trajanja života, obrazovanja i dohotka po stanovniku iskazanog prema kupovnoj moći

ULOGA PROMETA I RAST GRADOVA

RAST CESTOVNOG I ZRAČNOG PRIJEVOZA

- međuzavisnost razvoja prometa i gospodarstva
- **razvoj prometa**:
  - do sredine 19. st – prevladava kolski prijevoz konjima, raste važnost pomorskog i riječnog prometa
  - od polovice 19. st – željeznica doživljava nagli razvoj (prijevoz robe)
  - od 1920-ih – nagli pad kolskog i željezničkog prometa, blagi pad pomorskog i riječnog – započinje prevlast cestovnog prometa
  - od 1950-ih – zračni promet i telekomunikacije
- sustavi kombiniranog prijevoza – prometni koridori – kojima usporedno teče više vrsta prometa (željeznički, cestovni, riječni)
  - koridor 5b i 5c najvažniji za Hrvatsku – povezuju Mediteran s Istočnom Europom; koridor 10 od sj. i srednje Europe prema Orijentu

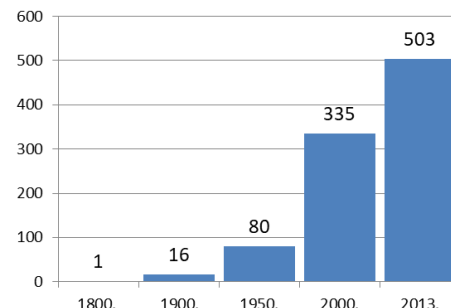
SVE VIŠE MILIJUNSKIH GRADOVA

- razvoj prometnih sustava utjecao je na ubrzani proces **urbanizacije** i **superurbanizacije**
- u prvoj fazi gradovi nastaju na križištima prometnih pravaca, a u kasnijoj fazi, gradovi privlače izgradnju prometnica i zračnih luka
- razina urbanizacije ovisi o razlikama u gospodarskoj ili profesionalnoj strukturi stanovništva

- ako je više stanovništva zaposleno u sekundarnim, tercijarnim i kvartarnim djelatnostima, razina urbanizacije je viša
- posebno vidljivo u razvijenim zemljama gdje već u 19. st opada udio radne snage u primarnom sektoru, a raste u sekundarnom i tercijarnom
- u prvoj polovici 20. st – primarni sektor – 30%; sekundarni – 35% i tercijarni 35% radne snage
- do kraja 20. st – primarni sektor ispod 5%, sekundarni oko 20% i tercijarno-kvartarni oko 75%
- proces urbanizacije u slabije razvijenim državama odvija se brže od ekonomskog razvoja država jer siromašno stanovništvo iz provincije hrli u gradove radi posla – subsaharska Afrika, južna i jugoistočna Azija i Latinska Amerika – golema područja neplanske gradnje bez komunalne infrastrukture (slumovi)
- **monocentrični prostorni razvoj** – rast broja stanovnika glavnog grada (ili nekoliko većih gradova)
- **policentrični prostorni razvoj** – kada se svi dijelovi države razvijaju jednako
- porast broja i veličine gradova:
  - do 1800. jedini milijunski grad bio je London
  - 1900. – 16 milijunskih gradova
  - 1950. – 80 milijunskih gradova; 2000. – 335 milijunskih gradova; 2013. – 503 milijunska grada
- procjena je da će do 2020. godine oko 60% stanovništva svijeta živjeti u gradovima
- **megagradovi** – gradovi s više od 10 mil. stanovnika – 2013. ih je bilo 28
  - **najveći megalopolis** Tokyo – oko 35 mil. st (zajedno s Yokohamom, Kawaskijem, Saitamom i drugim)
  - 2. po veličini – Guangzhou (26,4 mil.), treći Jakarta (26 mil.), četvrti Shanghai (26 mil) i peti Seul (26 mil)
- sve manje ruralnog stanovništva – svjetski prosjek oko 50%; u razvijenim zemljama manje od 20%, u srednje razvijenim oko 50% i u slabo razvijenim oko 70% udio ruralnog stanovništva

Broj milijunskih gradova u svijetu

- veliki rast **zračnog prometa** – broj putnika prevezenih zrakoplovom – 2012. – 2,9 mlrd. putnika i oko 100 mil. tona robe
  - najprometnije su zračne luke SAD-a i Kine; a najveći porast bilježe zračne luke Kine, Indije i UAE-a
  - najprometnija zračna luka je Atlanta (SAD), Bejing (Kina) i London
- željeznički promet – superbrzi vlakovi za prijevoz putnika – francuski **TGV** i japanski **shinkansen**

2. PROSTORNA DIFERENCIJACIJA SVJETSKOG GOSPODARSTVA

POVEĆANJE RAZLIKA U RAZVIJENOSTI REGIJA – POSLJEDICA GLOBALIZACIJE

SIROMAŠNI JOŠ SIROMAŠNIJI

- u SAD-u za vrijeme najjače liberalizacije (od 1973. do 1992.) plaće najbolje plaćenim radnicima su rasle, dok su se plaće slabije plaćenim i najmanje plaćenim smanjile
- globalizacija je uništila industrijske radnike u SAD-u jer se pojavila jeftina konkurencija u Meksiku, Kini i Brazilu gdje su premještene tvornice, a cijena rada u industriji se smanjila
- polarizirani razvoj svijeta – bogati sjever i siromašni jug; bogato središte a siromašna periferija država
- **opći stupanj razvijenosti** pokazuje zastupljenost pojedinog sektora djelatnosti u zaposlenosti i BDP-u
- **socioekonomski razvoj** svijeta ili naroda analizira se prema promjeni udjela aktivnog stanovništva u pojedinim sektorima djelatnosti u određenom razdoblju
- pokazatelji razvijenosti:
  - životni standard
  - opće blagostanje
  - ljudska prava
- **BDP i ND** služe za mjerenje razvijenosti
- **nacionalni dohodak (ND)** se mjeri tako da se od BDP-a oduzmu troškovi amortizacije i ulaganja
- **BDP i BDP / per capita** služe samo za uspoređivanje država, ali nisu dobri pokazatelji razvijenosti gospodarstva jer ne uzimaju u obzir ljudske i prirodne resurse
- **društveni (socijalni) pokazatelji razvijenosti:**
  - zdravlje, obrazovanje, prehrana, opskrba pitkom vodom, potrošnja energije, gustoća prometne mreže, broj učenika na 1 učitelja, broj liječnika na 100000 stanovnika, broj automobila na 1000 st., ljudska prava, jednakost spolova, kakvoća okoliša...
- **PQLI – Indeks kakvoće življenja** – srednja vrijednost triju obilježja: **pismenost, očekivano trajanje života i smrtnost dojenčadi**
- **HDI – indeks društvenog razvoja** – pokazatelj izračunat na temelju vrijednosti **očekivanog trajanja života, obrazovanja i dohotka** – prva je Norveška, Hrvatska je 46. (0,831 vrijednost indeksa)
- veličina gospodarstva izražena je **bruto nacionalnim dohotkom (GNI)** izražena u američkim dolarima
- 4 skupine po vrijednosti dohotka po stanovniku:
  1. države s visokim dohotkom – više od 12 616 USD
  2. države sa srednjim višim dohotkom – 4 086 – 12 615 USD
  3. države sa srednjim nižim dohotkom – 1 036 – 4 085 USD
  4. države s niskim dohotkom – manje od 1 035 USD po stanovniku
- **međunarodni dolari** – izračun koji pokazuje kolika je kupovna moć (PPP)
  - 1 međunarodni dolar vrijedi u gospodarstvu neke države koliko i 1 američki dolar u gospodarstvu SAD-a

ZAGUBLJENI U GLOBALIZACIJI

- 2 do 3 mlrd. stanovnika na Zemlji je isključeno iz globalne ekonomije
  - Afrika južno od Sahare, seoska područja Kine, Indije i Latinske Amerike
  - MMF je 1980-ih i 1990-ih pokušao uključiti subsaharsku Afriku, al je stanje učinio još gorim

DOBITNICI U GLOBALIZACIJI

- 1990-ih godina razvijene zemlje imaju godišnji rast BDP-a od 2%
- slabije razvijene zemlje imale su rast od 5%, a skupina manje globaliziranih slabije razvijenih zemalja pad od 1%

- 1990-ih najveći rast su imale Kina, Irska i Čile
- početkom 21. st rast bilježe Kina, Rusija, Meksiko, Brazil, JAR i Indija

INDUSTRIJA SE SELI K JEFTINOJ RADNOJ SNAZI

- krajem 20. i početkom 21. st na svijetu se događa **najveći val industrijalizacije u povijesti**
  - val zahvaća Kinu, istočnu i jugoistočnu Aziju
  - istočna Azija je danas najveći industrijski proizvođač na svijetu
- povećana su ulaganja u slabije i srednje razvijene zemlje – 1990. – 11% svjetskih ulaganja; 2010. – 53%
  - istočna i jugoistočna Azija, Latinska Amerika i postsocijalistička Europa

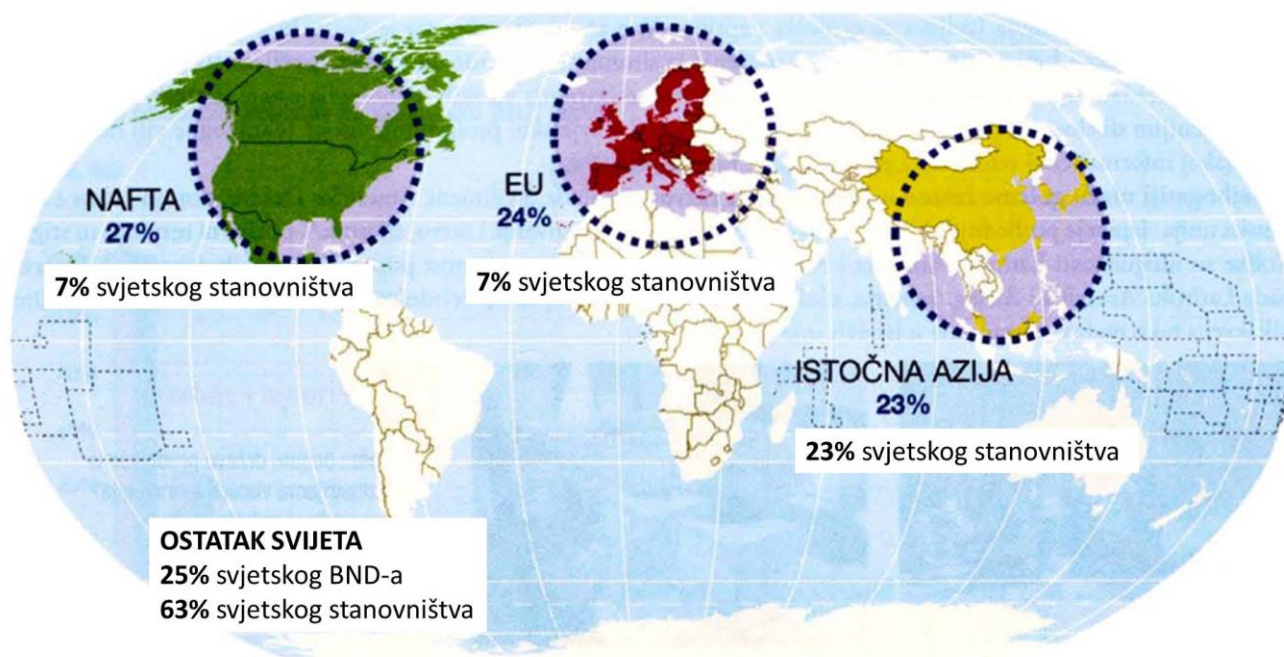
SMANJENJE SIROMAŠTVA

- **siromašni ljudi** – prema Svjetskoj banci, oni ljudi koji žive s manje od 2 USD na dan
- **izrazito siromašni ljudi** – oni koji žive s manje od 1,25 USD na dan
- 2001. – na svijetu je bilo 1,1 mlrd. iznimno siromašnih ljudi
- dolazak industrije i strana ulaganja značajno smanjuju broj siromašnih
  - primjer Kine – 1980-ih preko 60% st živjelo sa manje od 1 USD/dan; 2001. – 17%
- iako se broj siromašnih smanjuje, povećava se jaz između siromašnih i bogatih

GOSPODARSKO-DRUŠTVENE SUPROTNOSTI SJEVERA I JUGA

NERAVNOMJERAN GOSPODARSKI RAZVOJ

- jače razvijene države ostvarile su 68% svjetskog BND-a, a u njima živi samo 13% stanovništva
- slabije i srednje razvijene države ostvarile su 32% svjetskog BND-a, a u njima živi 87% stanovništva
- **3 jezgre svijeta – 76% svjetskog BND-a u kojima živi 37% svjetskog stanovništva:**
  1. NAFTA – 27% svjetskog BND-a; 7% svjetskog stanovništva (2012.)
  2. EU – zajedno s EFTA-om – 26% svjetskog BND-a; 7% svjetskog stanovništva (2012.)
  3. istočna Azija – 23% svjetskog BND-a; 23% svjetskog stanovništva (2012.)
- ostatak svijeta ostvario je 25% svjetskog BND-a, a u njemu živi 63% svjetskog stanovništva

STALNE MIJENE GOSPODARSKE MOĆI

- prije 2. svj. rata istočna Azija je bila periferija – samo 6% svjetskog BND-a
- druga polovica 20. st – brzi gospodarski uspon **istočne Azije**

- prvo se razvio Japan, a zatim azijski tigrovi pa Kina i na kraju Vijetnam
- **azijski tigrovi** – Republika Koreja, Tajvan, Hong Kong, Singapur, Tajland, Malezija, Indonezija i Filipini
- stoljeće Tihog oceana – radi porasta važnosti istočne Azije
- **istočna Azija je primjer najbržeg gospodarskog rasta nakon 2. svj. rata**
- **područje bivšeg SSSR-a** – primjer najbržeg ekonomskog pada u svijetu u posljednjih 40 godina
  - SSSR – 1974. druga ekonomija svijeta – 7% svjetskog BND-a; 2003. – 1%; 2013. – 3% svjetskog BND-a

NAJRAZVIJENIJI SU SVE MOĆNIJI

- industrija koja se seli prema slabije razvijenom svijetu je niže ili srednje razine tehnologije – prljava i ekološki neprihvatljiva
- **industrija visokih tehnologija** ostaje strateški u razvijenim zemljama – udio G7 u svjetskoj proizvodnji visoke tehnologije je 90%, a u svjetskoj informatičkoj tehnologiji oko 80%
- najveća ulaganja u istraživanje i razvoj: SAD, Japan, EU
  - Latinska Amerika i Afrika zajedno ulažu 1/40 onoga što ulaže SAD

SVJETSKI POREDAK

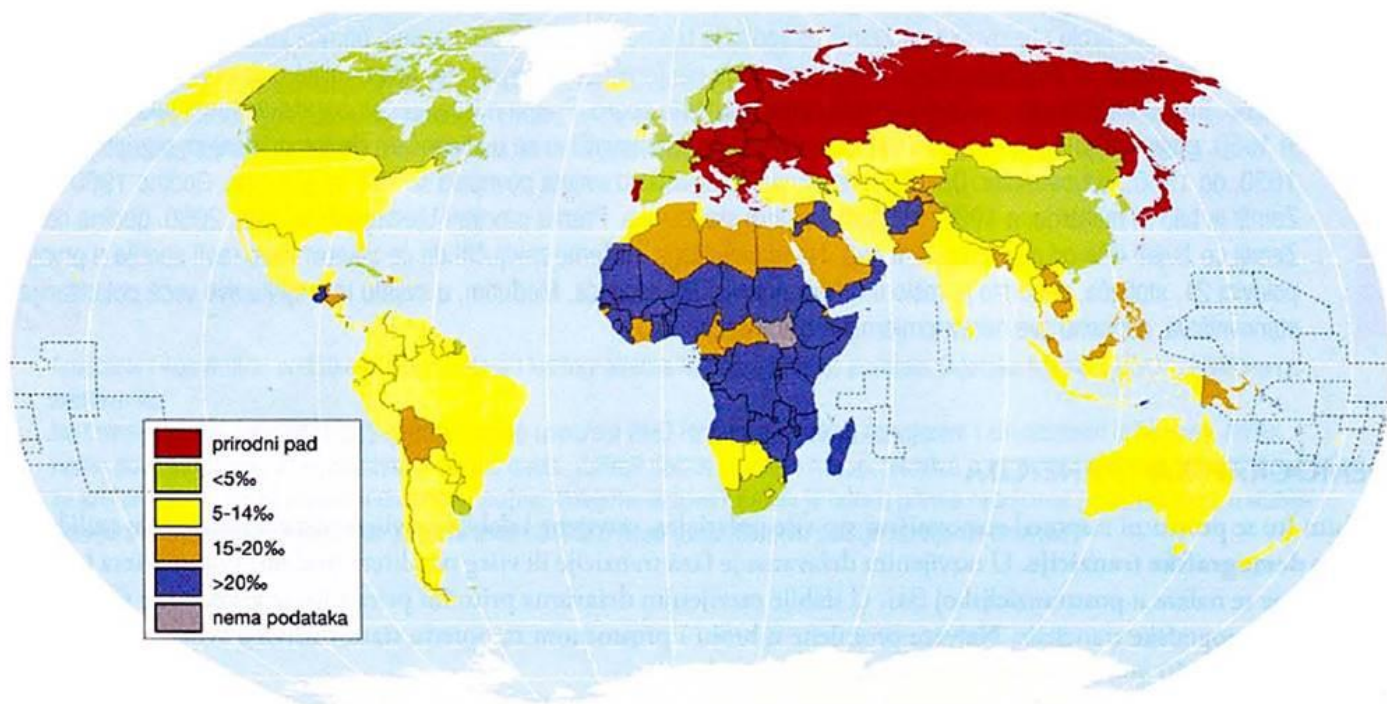
- razlike između sjevera i juga se povećavaju
- G7 – Kanada, SAD, UK, Francuska, Njemačka, Italija i Japan – 11% svjetskog stanovništva a ostvaruje oko 50% svjetskog BND-a
- najrazvijenijih 20 zemalja ostvaruje 81% svjetskog BND-a; ostalih 177 ostvaruje 19%

NERAVNOMJERAN RAZVOJ I EKSPLOZIJA STANOVNIŠTVA

DEMOGRAFSKA TRANZICIJA

- **demografska tranzicija** – prelazak s visoke stope rodosti i smrtnosti na nisku stopu rodosti i smrtnosti te malog prirodnog prirasta
- razvijene zemlje se nalaze u **posttranzicijskoj fazi** – niska stopa rodosti i smrtnosti, slab prirodni prirast ili ga nema ili je čak prisutan prirodni pad
- opće kretanje stanovništva ovisi o 2 faktora:
  1. prirodno kretanje
    - u prošlosti je bila visoka stopa nataliteta, ali stopa rasta stanovništva vrlo niska zbog visoke stope mortaliteta
    - u 18. i 19. st se razvija poljodjelstvo, industrija i medicina – stanovništvo ubrzano raste
    - raste standard a obitelji imaju sve manje djece
    - u slabije razvijenim zemljama Latinske Amerike, Afrike i Azije sve do sredine 20. st bila je visoka stopa smrtnosti i rodosti – nakon toga stopa smrtnosti opada (posljedica bolje zdravstvene skrbi i bolje opskrbe vodom i hranom), ali prirodni prirast raste radi visoke stope rodosti koja nije opala – dolazi do **demografske eksplozije**
    - Kina – politika jednog djeteta – smanjenje demografske eksplozije
    - Indija – i dalje ima obilježje eksplozivnog rasta stanovništva
  2. prostorno kretanje (migracije)

Prirodna promjena po državama svijeta (2013.)

STARENJE STANOVNIŠTVA U RAZVIJENIM ZEMLJAMA

- broj stanovnika na Zemlji i dalje raste, no najviše će biti 10 mlrd.
  - do 2050. povećat će se na 8 mlrd.
  - rast broja stanovnika bit će prostorno nejednak
    - razvijene zemlje – pad od 8% (s 1,3 na 1,1 mlrd. st)
    - slabije razvijene – rast od 22% (s 5,8 na 7,2 mlrd. st) – Afrika, Azija (Indija), Latinska Amerika
- **starosna struktura stanovništva**
  - u razvijenim zemljama oko 16% mladog stanovništva (do 14 god) – broj opada
    - starijeg stanovništva – 28% (stariji od 65 godina)
  - u slabije razvijenim državama – 28% mladog stanovništva – broj stagnira
    - starijeg stanovništva – 6,5%; Afrika samo 3,5% starijih od 65 god
- **stopa rasta stanovništva (2010. – 2015. god):**
  - Afrika – stopa rasta od 2,5% godišnje
  - Azija, Južna i Sjeverna Amerika – 1,1% rasta godišnje
  - Australija i Oceanija – 1,0% rast godišnje
  - Europa – 0,2% pad godišnje – razdoblje depopulacije

DRUŠTVENE POSLJEDICE NEJEDNAKOG RAZVOJA

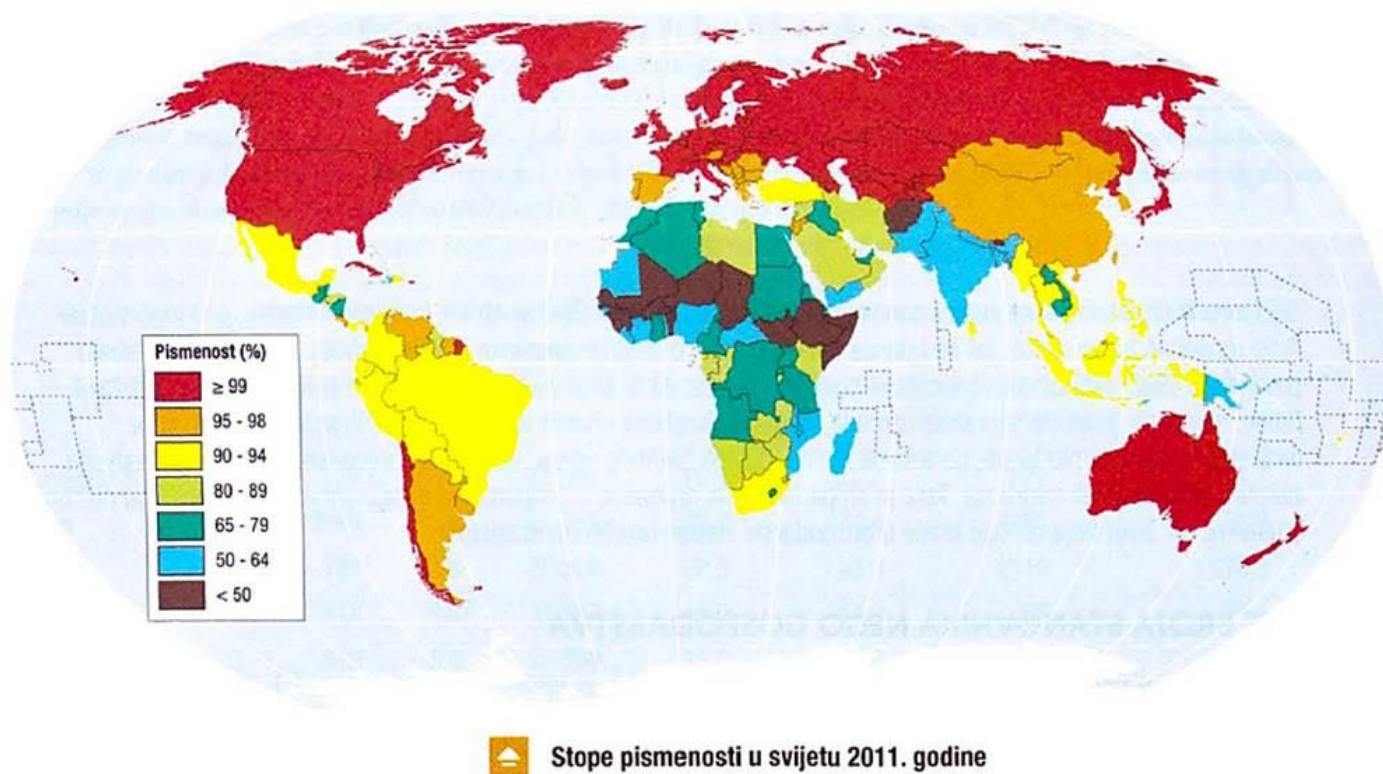
BRŽI RAST BROJA STANOVNIKA NEGO GOSPODARSTVA

- **opća stopa fertiliteta** – broj rođene djece na jednu ženu u fertilnoj dobi ili razdoblju starosti pogodnom za rađanje djece
- **totalna stopa fertiliteta** – prosječan broj živorođene djece koju bi rodila prosječna žena tijekom svog fertilnog razdoblja
- ukupna stopa fertiliteta trebala bi bit 2,1 dijete jer to omogućuje demografsku zamjenu (obnovu društva)
- najveća stopa fertiliteta – Afrika i jugoistočna Azija – 5
- **stanovništvo brže raste u gospodarski slabije razvijenim društvima**, a sporije u razvijenim
  - iznimka od pravila su zemlje bogate naftom u jugozapadnoj Aziji

- razvijene zapadne industrijske zemlje – stopa fertiliteta ispod 2 – prestaro društvo

RAZLIKE U RAZINI OBRAZOVANOSTI

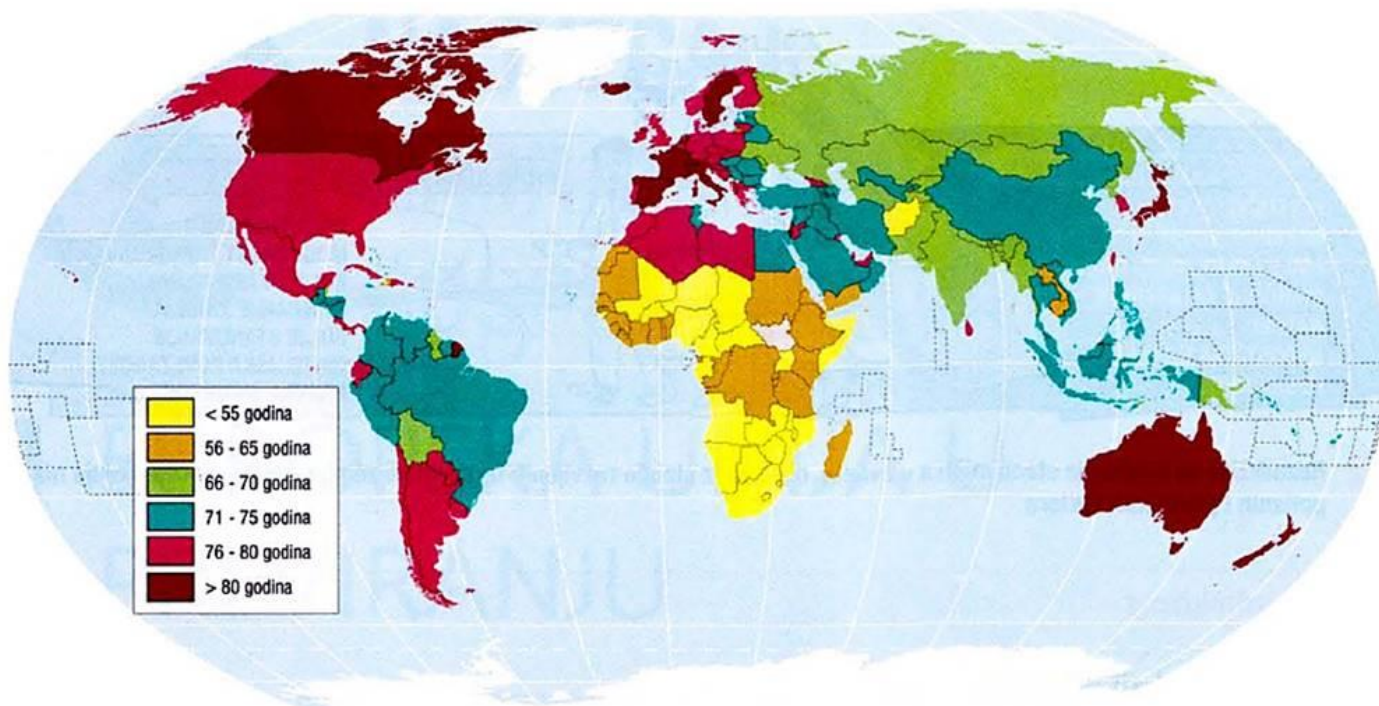
- 2 velike kočnice slabije razvijenih država:
  1. niska razina naobrazbe i nedovoljno iskustva u razvoju industrije, poduzetništva i usluga
  2. prebrz porast stanovništva najčešće poništava napore ekonomskog ulaganja i razvoja
- nerazvijene zemlje imaju nisku stopu pismenosti, neke čak i ispod 50% (Somalija, Etiopija, Južni Sudan, Čad, Niger, Mali, Benin, Burkina Faso, Gvineja, Sjeverna Leone, Senegal i Afganistan)

NEUHRANJENOST I OČEKIVANI ŽIVOTNI VIJEK

- **neuhranjenost i glad**
  - nerazvijene zemlje ne mogu proizvesti dovoljno hrane za svoje stanovništvo, a nemaju dovoljno novca za kupnju na međunarodnom tržištu – a broj stanovnika se povećava
  - ako dođe do ratnih sukoba ili do sušne godine nastupa glad
  - Indija i Kina – zemlje koje su podučavale svoje poljoprivrednike u primjeni tehnologije i gnojiva u poljoprivredi – uspjele su nahraniti svoje stanovništvo i riješile ovisnost o međunarodnoj pomoći
  - područje najizloženije gladi je **Sahel** – južno od Sahare – Senegal, Mauretaniya, Mali, Burkina Faso, Niger, Nigerija, Čad i Sudan (neki dodaju Keniju, Somaliju i Etiopiju)
- **očekivano trajanje života**
  - prosječan ljudski život u svijetu raste – 70 godina očekivano trajanje života (svjetski prosjek)
  - najkraći prosječan životni vijek imaju države subsaharske Afrike
  - najdulje u prosjeku žive stanovnici razvijenih zemalja – zapadna Europa, Angloamerika i zemlje dalekog Istoka (Monako, Japan, Singapur, San Marino i Andora) – 75 godina prosjek
  - Monako – najdulje očekivano trajanje života – više od 89 godina
  - Čad – najkraće očekivano trajanje života – 49 godina
  - Hrvatska – 79 godina
  - u razvijenim zemljama je prisutan proces **senilizacije stanovništva** – starenje stanovništva, kad u nekoj zemlji br. starijih od 65 god. prijeđe 8%

 Očekivano prosječno trajanje života u pojedinim državama svijeta za djecu rođenu 2013. godine (UN)

OČEKIVANO TRAJANJE ŽIVOTA PO REGIJAMA SVIJETA 2012. GODINE	
Svjetske regije	Očekivana životna dob
Supraharska Afrika	54,9
Južna Azija	66,2
Arapske države	71,0
Europa i središnja Azija	71,5
Istočna Azija i Oceanija	72,7
Latinska Amerika	74,7
Angloamerika	79,0
Svijet	70,1

Human Development Report 2013.

MIGRACIJE STANOVNIŠTVA

- jak useljenički pritisak usmjeren na zapadnu Europu i Angloameriku
  - Meksikanci i ostali Latinoamerikanci → SAD i Kanada
  - bivše socijalističke zemlje Europe, afričko i azijsko Sredozemlje → zapadna Europa
- Japan – zatvorena zemlja – Japanci rade prljave i neprivačne poslove koje Amerikanci i zapadni Europljani ne rade (već umjesto njih to rade imigranti)
- Australija – zatvorena zemlja za stanovništvo jugoistočne Azije
- potisni faktori: politički, nezaposlenost, male mogućnosti razvoja, ratovi, nedostatak hrane i nesigurnost
- privlačni faktori: viši standard, mogućnost zapošljavanja, bolji uvjeti razvoja, stjecanje znanja, bolje stanovanje, obiteljska povezanost i pravna sigurnost

3. NAJVEĆA I NAJRAZVIJENIJA GOSPODARSTVA

EUROPSKA UNIJA U PREVIRANJU

ŠEST DESETLJEĆA UJEDINJAVANJA EUROPE

—